

Psalmboksförslaget 1985 – reflexioner från en orgelpall

Vi längtar efter en ny psalmbok: EN, NY! Denna bokflora som översvämmar våra notställ frestar på tålmodet. Kyrkobesökarna suckar och har svårt att hitta rätt bland alla sångböcker, agendor, textblad (vi har en ny evangeliebok) och gudstjänstprogram. Jag önskar av hjärtat att kyrkomötet får ett bra beslutsunderlag, att frågan inte blir bordlagd, att svenska kyrkan får en psalmbok som är igenkännlig som en i raden av traditionens svenska psalmbok. Likväl måste denna nya psalmbok innehålla och då också medföra rik förnyelse. Ja, i vissa bemärkelser en närmast radikal förändring. Till det bättre.

Jag ska här försöka lyfta fram det i psalmboksförslaget som berör en kyrkomusiker särskilt. Materialet är ju ofantligt stort, närmast oöverskådligt. Fyra linjer i psalmmitténs 16-åriga arbete kan urskiljas. Det gäller den välbehövliga revisionen av gällande psalmbok/koralbok, utgivning av nytt material (PoV 76 och 82) med efterföljande sovring samt uppföljning av nyproduktion fram till 1985. (Därför finns helt nya sånger med i betänkandet.) Så pass sent som 1982–83 tillkom de ekumeniska aspekterna i och med projektet Sampsalm, som nu är ett begrepp att ta ställning till.

Revisionen av psalmboken från 1937 och koralboken från 1939 är ju känslig men nödvändig. Inte bara "för ungdomens skull", utan för *sångens* skull. Psalmerna har fått en sådan patina, att form och innehåll tappat mycket av sin *aktualitet*. Strävan efter *tidlöshet* – som bör väga in lika mycket – kan uttryckas klarare än förut. Hela psalmboksarbetet kännetecknas av en naturlig beslutsvanda. Detta är en känslig och vansklig

uppgift. Det hedrar psalmmittérate, att de tagit sig an den och slutfört den. Nedan kommer jag att ge luft åt några av de invändningar, jag inte kunnat bortse ifrån. Trots all kritik kan ändå helhetsintrycket kvarstå: det är gott!

En aspekt som brukar falla bort i diskussionerna kring psalmboksarbetet är faktiskt musiken, melodierna. Så har inte heller kommittén ägnat musikfrågorna något större textutrymme.

Inga samlade uppgifter ges på *vilka* melodier som är helt nya, utbytta, reviderade eller på annat sätt skiljer sig från tidigare revisioner. Svepande "allt som allt"-uppgifter ges här och var i band 2, men man saknar specifikationer.

Begreppet "bearbetning" är stort. Det kan avse ingrepp vad gäller koralrytmen, melodiken och tonhöjden, harmoniseringen med valet av satstyp, noteringen – främst av den rytmiska strukturen, t ex med taktstrecksplacering – samt helt utbytta melodier.

Vissa ändringar sammanfattas under omdömet "av redaktionell art" och redovisas inte. Dock är en del av dessa – av dem jag funnit – diskutabla. Andra åter är så självklara, att det knappt är värt mödan att öda trycksvärta på att ens notera dem. Avvägningen mellan självklarheter och diskussionsämnen ger inte ett balanserat intryck.

Principerna för revisionen och deras konkreta tillämpning är alltför otillfredsställande redovisade. Kyrkomusiker och körsångare har ställts inför det frustrerande alternativet att under stor tidsnöd tränga in i ett stort, ostrukturerat material och på egen hand skapa sig en överblick.

De flesta av psalmboks- och koralbokskommitténs ställningstaganden är ju rätt självklara och därför förankrade i musikerkretsar. Men

detta icke förtroendeingivande intryck av smusel skapar irritation och gör inte debattklimatet konstruktivt.

Genom att lämna ifrån sig ett så svåröverskådligt material har kommittén på sätt och vis skyddat sig för kritik: En del av granskarnas invändningar kan då tillbakavisas med, att de inte trängt in i materialet tillräckligt djupt, eller inte ens förstått de vägledande principerna! Många reagerar starkt känslomässigt inför detta med motstånd och avståndstagande eller resignation och passivitet. Ingentenda hållningen för psalmboksfrågan konstruktivt framåt. Besluten fattas över huvudet på dem som är intimt berörda av dem i sin kyrkomusikaliska gärning. Detta är inte tillfredsställande.

Alla bearbetningar har gjorts i ett vällovligt syfte: att göra koralen sångbar. Det är ju av största vikt, att notbilden är sådan, att koralen kan läsas rakt av och spelas/sjungas så, som den är noterad, att rytmen och fraseringen känns musikantisk och naturlig, fraserna har naturlig andhämtning och tonhöjden är rimlig.

När man inför "pauser eller rytmiska mönster som vanligen redan iakttas", innebär det oftast förlängda frasslut, vilket i flera fall medfört omakttering. De flesta synes ha vunnit på behandlingen. Men t. ex. nr 140 Du bar ditt kors har råkat illa ut. Texten är ju skriven till den utjämnade formen och kräver puls på fjärdedelarna. Punkteringen i sista frasen är visserligen original, men ter sig i detta sammanhang endast originell.

Däremot saknar nr 198 Likt vårdagssol/200 I denna ljuva andningspaus i mitten av versen, liksom flera ograverade melodier från seklets första decennier. Rekommendationen till ett långsammare tempo, som ges på sid. 169, bd 2, ter sig märklig, då en relativt samtida melodi som 581 Fördolde Gud är frikostigt pausförsedd. Konsekvent?

"Omflyttning och uteslutning av taktstreck" medför stora konsekvenser för textens deklamation. Taktstreck och mensurtecken styr textstrukturering och betoning:

Det *har* betydelse, om mensurtecknet i upptaktskoraler står efter första tonen eller efter tredje. Enligt min mening står mensurtecknet för långt in i t. ex. 32 O gläd dig Guds församling, 125 Från himlens höjd, och 467 Ditt lidande. Det förlämnar ett alltför upptaktigt intryck, och snedvrider deklamationen.

I andra fall ger ett inflyttande av första taktstreck en upptaktig skrivning som förbättrar deklamationen: t. ex. 233 Fader du vars hjärta gömmer, 291 Sänd av himlens sol 439 Prasad högt 15 Halleluja sjung om Jesus 452 Mycket folk kring Jesus var. De tillhör den grupp av koraler som nu skrivs i 64-takt, i de flesta fall en klar förbättring. Men taktstrecksplaceringen bör ses över.

Liknande upptaktskaraktär kan också vara för handen i melodier med jämn rytm. Då är rytm-mönstret av gavott-typ, med två fjärdedelar som upptakt. Kommittén har varit medveten om detta, och 4 Hela världen fröjdes, 34 Vänligt över och 142 Skåda, skåda anføres på sid. 165 i bd 2 som renodlade gavotter. Men det finns flera t. ex. 69 Glad jag städse, 138 Jesus, du mitt liv, 500 Morgonrodnaden skall väcka, 577 Seger giv, du segerrike. Också dessa nummer skulle vinna på en upptaktig skrivning, med många andra som redovisats i RISK:s remissvar.

En annan redaktionell ändring är, att vissa upptaktsmelodier i alla-breve-takt försetts med fjärdedelspaus före "upptakten", melodins första ton, som i nr 430 Jag höja vill. Detta är utmärkt, och kunde gott användas på fler ställen.

Vidare kan "ändrade taktsignaturer" avse flera saker. Dels valet mellan C eller \mathcal{C} -notering, där önskan att ge en tempomarkering har fått falla utslaget. Men det skulle framgå tydligare att C ska betyda taktslag på fjärdedelarna, om taktartssignaturen skrevs ut med bråket 4/4. Även oupplysta lekmän kommer att vilja spela ur koralboken. Den för ögat hårfina men ack så väsentliga skillnaden mellan C och \mathcal{C} kräver större utbildningsinsats. C-tecknet är flertydigt i koralboks litteraturen och måste inte behållas.

Som ovan framhållits, är övergången från 3/4

till 6/4-notering oftast en förbättring. Men då måste man särskilt uppmärksamma, att vissa rytmiska mönster inom taktsignaturen 3/2 medför stora konsekvenser för textens deklamation. Här finns nog den största svårigheten som en normalförsamling kan möta i en koralrytm. Det gäller hemioliska melodier, typ koralbokstilläggets melodi till O huvud blodigt sårat. Den rytmen har dessbättre nu helt övergivits. 161 Helige Ande, låt nu ske noterades också tidigare i 3/2, en väl mot-spänstig notering, och skrivs här i 6/4. Varsamhet i urvalet, och stor omsorg och insikt vid inlärandet är här av nöden: 78 O Jesus Krist dig till oss vänd, 158b (m. fl. texter) Till himlen Herren Jesus for, 185b I Kristus, du som ljuset är, 391 Vår Herres, Jesus Kristi, död, 445 Du som i alltets mitt, 514a Till natt det åter lider.

”Sänkta tonhöjder” anges också som en redaktionell ändring. Man kan konstatera, att olika principer fått gälla för kommitténs eget material respektive sampsalm-materialet (liksom för textrevisionen, men detta skall inte diskuteras här). I de senare melodierna tangeras ofta d^2 , medan psalmkommittén på sid. 168, bd 2, uttalat som sin strävan att inte gärna överskrida c^2 . Att kommittén följer denna ståndpunkt mest på grund av yttre krav och utan helgjuten inre övertygelse, kan utläsas av fortsättningen: ”en sänkning, som ofta innebär en lättnad under en inlärningsperiod och för kyrk-ovana människor, också är till men för sångens friskhet och lyster”. Kommittén rekommenderar vidare en upptransponering. Men den blir nog svår att genomföra i praktiken utan stora utbildningsinsatser för kyrkomusikerkåren. Nog kunde, särskilt i de fall då melodier återkommer, åtminstone en sats stå noterad i högre tonart.

Resultatet av nedtransponeringarna och andra åtgärder som styrt tonartsvalet, har blivit att i sampsalmdelen går var tredje sång i F-dur (90 av 325), medan i hela boken går drygt var femte i F-dur (143 av 642). I barnkörarbetet görs ofta den erfarenheten, att tonarten F-dur sällan är lämplig för barnröster. Ledande sångpedagoger rekommenderar en upptransponering till Fiss,

för att bryta en fastläsning i mellanläge. Just sådana erfarenheter av arbete med barnröster visar, att rösten mår väl av ljusa lägen, men gärna blir falsk, oren eller brummande vid felaktigt för lågt tonartsval. Många ”barnsånger” i förslaget ligger i bekvämt gitarr-läge, där tonarten också passar förträffligt för tenortrubadurer och otränade kvinnoröster, men som inte gagnar barnrösten. Det skiljer ofta en kvint dem emellan. Resultatet blir bedövande falskt och barnen lär sig att de inte kan ”sjunga rent” – med förödande effekt på sånglusten.

En annan farhåga från pedagoghåll är den, att ”dur-förgiftning” hämmar förmågan till musikalisk bredd och vidareutveckling, och läser fast musiksmaken i stela konventioner. Mot denna bakgrund ter sig tonsläktesfördelningen i sampsalmdelen något skev: 325 nr, 333 melodialternativ, varav 273 i dur=82 %, 60 st. går i moll och kyrkoton, =18 %. Bättre är fördelningen i vår samfundsdel, som har 318 nr och 325 melodialternativ. 174 i dur=53,5 %, 122 i kyrkoton och moll=37,5 %, fritonala är 29=9 %.

Allt detta kan nu ses som fackmannamässiga detaljer, som föga eller intet har att göra med en bred psalmsjungande allmänhet. Men detaljer och nyanser är i denna fråga oerhört viktiga. Ju större insikt kyrkomusikern som leder psalmsången har i dessa frågor, desto större är möjligheterna att åter bygga upp och frigöra sångglädje i församlingen. Här är minsta detalj i melodierna viktig. Ja, de kan hjälpa eller stjälpa en hel psalm. Värdefulla och associationsrika melodier kan leva mycket länge, trots omöjliga eller föråldrade texter. Goda, innehållsrika texter blir knappt sjungna om melodin är omöjlig.

Med detta i minnet vill jag nu vidga perspektivet med några synpunkter kring stilfrågorna i psalmboken. I likhet med musiksamhället i samtiden, har psalmboksförslaget en tidigare oanad och aldrig skådad stilbredd. Från tidigaste medeltid (även om den äkta gregorikanen är väl sparsamt företrädd) via reformationstid, 1600-talspsalm, 1700-talets sångformer, de skiftande 1800-talsstilarna med väckelsesång och anglo-

saxiska melodier, de svenska sekelskifteskoralerna, kyrkovisor för barn, nykompositioner i fritionalitet, svensk folkviseton, protestsång och visa, gitarrballad och kampsång, gospel, afro-amerikansk tradition med pop och rock-influenser. . . Listan kunde göras längre!

Internationellt sett har svenska kyrkan haft ett snävt och stramt psalmbegrepp. Det skadar inte att vidga detta. Men den andliga viskulturen av idag – stilmässigt från väckelsesångerna och framåt – ter sig tyvärr alltför ofta i sin högggradigt kommersiella musikstil ytterst främmande för den musikstil i 80-talets svenska kyrka, som Kyrkosångsrörelsen representerar, och som jag helhjärtat ansluter mig till.

Man bör ha i minnet, att om man för in resonemang kring högre eller ”lägre musikalisk eller textmässig kvalitet” hamnar man snart i en återvändsgränd. Här rör det sig om en kollision mellan väsensskilda traditioner. Att inlåta sig på svepande kvalitetsresonemang är ofruktbart och kan få obehagliga bitoner av översitteri eller nedklassning.

Att i nitisk purism avvisa musikstilar som i en del sammanhang utnyttjas kommersiellt ser jag som onödigt gränsskapande. Dock måste främlingskapet inför en musikstil som i värsta fall och i vanvårdat skick är jolmigt sentimental eller slamrig och flåshurtig få ett uttryck. Motsvarande lika illa – för kyrkosångens syften är det när ”vår” musikstil vanvårdas eller framförs utan insikt om vad musiken vill förmedla. Men det torde vara en underdrift att säga, att musikindustrin exploaterat den frikyrkliga musikstilen i något högre grad än den klassiska konstmusikaliska.

Inför detta psalmboksförslag kan man också konstatera, att inte alla där ingående nummer är avsedda – eller ens tänkta – för Svenska Kyrkans huvudgudstjänst/högmässa. Detta ser jag inte som någon nackdel! Men psalmvalsansvariga ute i församlingarna måste väckas till ansvarsfullt medvetande om detta.

Helt grundläggande för samarbetsklimatet är, att de psalmer som väljs till högmässan måste

vara valda gemensamt av präst och kyrkomusiker. Och de måste vara överens. Båda två.

Sammanfattningsvis är det på fyra punkter en medvetandehöjning inom och utom kyrkomusikerkåren bör ske. Oavsett om psalmboksförslaget går igenom i augusti 86 eller inte.

Ansvar för musikvalet bör delas och insikterna fördjupas. Kyrkomusikern har ett särskilt ansvar bland kyrkans lekmän för detta i och med sin skolning.

Ansvarsfrågan för psalm- och sångvalet i gudstjänsten måste ses över. Är man överens, är allt väl. Men vid skilda åsikter? Och – gudstjänst är varken en-mans eller två-mans-show! Hur kan lekmännens berättigade önskan om medinflytande kanaliseras, så att alla känner att man ”drar åt samma håll”, i enighet?

Kyrkomusikern är en del av samhällets musik- och kulturliv. Detta har också konsekvenser för musikvalet.

Vår tids medvetenhet om kyrkomusiken som en del av kulturlivet på en konstnärlig nivå som kan bedömas utifrån konstnärliga normer och inte bara efter om ”budskapet går hem” kan snabbt suddas ut, om musiker och sångare föreläggs att utföra musik, som de inte känner som äkta uttryck för den musikmiljö, där de hör hemma. De kan få det intrycket, att kristen tro ger en förljugen verklighetsuppfattning, snöper konstnärlig uttryckskraft och försvävar det andliga perspektivet. Eller vill någon hävda, att så är –? nej, det vill jag inte tro! I stället bör all kraft gå till att visa att livet med Kristus ger en sann verklighetsuppfattning, befruktar konstnärliga uttrycksformer och vidgar det andliga perspektivet.

Kyrkomusikerna kan ibland behöva väckas till insikt om att de är en pedagogisk/musikalisk resurs i församlingen. Nya vägar kan behöva trampas upp!

Mycken omsorg i musikutbildningen går till att uppöva känslan och lyhördheten för musikalisk form. Att inleda ett förlopp, följa det skiftningsrikt och att runda av det och sätta punkt. Ibland improviserar man= något föds i stunden. Men

det spontana föds alltid ur en grogrund, en mylla, som ofta är förberedd under lång tid. Odlarna av spontansång – där genren bibelvisor hör – kan vara oskuldsfullt oerfarna på den punkten och vålla den musikansvarige stor vånda. Blunda eller delta? Förneka sin närvaro och tiga still eller erbjuda sina resurser till en pedagogiskt lämpligare musikalisk gestaltning?

Den egna relationen till olika fromhetsmiljöer kan vara föremål för egen eftertanke och – måhända – omprövning.

Tvekan inför frikyrkomaterialet i Sampsalm

har mycket att göra med frågan om vilken fromhetsmiljö man känner sig hemma i. Känsla av "fasad" kontra äkthet beror av personliga erfarenheter: det måste få vara så. Därför tvingar en ny psalmbok fram krav på genomtanke såväl hos den enskilde som hos medarbetarlagen, som förbereder gudstjänst. Kunskaperna måste öka! Traditionen förvaltas med lyhördhet! Kyrkomusikern kan inte ställa krav på att bli behandlad som en oresonlig sensitiva – men ska inte behöva bli behandlad som en speldosa.

Maria Thyresson Hedin